

Overdruk uit
het juninummer 1973
van het maandblad
Amsterdam Werkt

Productie:
B.V. 't Koggeschip
drukkers- en uitgeversbedrijf
Nieuwe Achtergracht 104
Amsterdam 1004
telefoon 020 - 229721

Foto omslag:
Cas Oorthuys

HISTORISCHE SCHEEPSWERF KOMT WEER IN VOL BEDRIJF

HERLEVENDE AMBACHTEN OP UNIEKE PLEK IN AMSTERDAM

*Kijkje op Wittenburg door de Scheepswerf-
Stoomhelling heen
(foto: Cas Oorthuys)*

*Héél oude, gelukkig bewaard gebleven maquette
van de Kromhoutwerf.
(foto: Articapress)*

In Amsterdam herrijst een scheepswerf zoals er in de vorige eeuw vele bestonden maar thans ter wereld géén meer is te zien.

Het is een historisch scheepsbouwbedrijf aan de Nieuwe Vaart vlak bij het Oude Entrepôtdok en de sluis, die in vervlogen eeuwen de stad tegen het water van de Zuiderzee beschermde. Op dat unieke plekje in een van Amsterdams oudste havenkwartieren komt op het ogenblik nieuw leven in een werf die uit het begin van 1800 dateert en beleven welhaast vergeten ambachten hun spectaculaire come back.

Daar geschiedt in deze tijd van automatisering, computers en haast beangstigende technische ontwikkelingen het bijna onvoorstelbare van het tot bloei komen van werkmethoden die ons alleen nog uit de geschiedenis bekend waren, dáár draaien weer echte stoommachines en daar brengen rammelende drijfwerken werktuigen op gang die dateren uit de periode van de eerste

industriële revolutie. Daar kan men op de helling zien staan oude stoomslepers, prachtige antieke rond- en platbodemschepen, historische zeilschepen en andere curiosa uit onze scheepvaartgeschiedenis.

Men had niet durven hopen dat zulk een bedrijvigheid nog ooit zou herleven maar nu wijst alles er op dat de kortgeleden opgerichte Stichting „Werf Het Kromhout” erin gaat slagen dit bedrijf weer op gang te krijgen. Als dat lukt zal een ambachtelijke scheepswerf ontstaan, waar het publiek toegang heeft, docenten van het geschiedenis- en technisch onderwijs lesmogelijkheden krijgen en belangstellenden in onze maritieme historie hun informatie-dorst kunnen lessen, kortom een actief museum waar alles werkt en bezoekers alles mogen aanraken.

De vroegere werf „Het Kromhout”, bakermat van de Amsterdamse werktuigbouw, historische scheepswerf: een nieuw „werkend” museum,

een nieuw werfbedrijf speciaal voor de reparatie en restauratie van historische vaartuigen, een laatste plek op aarde waar de ambachtsman nog het ronde handwerk doet, een educatief centrum van jewelste!

Hoe is dat er zo gekomen?

GESCHIEDENIS

In de laatste dagen van 1969 stichtte het Nederlands Historisch Scheepvaart Museum op een stilgelegde werf aan de Hoogtekadijk een depot voor grote museum-stukken zoals scheepsstoommachines en oude vaartuigen. Men begon er met onderhoudswerkzaamheden aan deze stukken. Deze brachten aan het licht, dat meer nodig was dan onderhoud: de historische vaartuigen eisten herstel van vele onderdelen, de stoomwerktuigen bleken aan grondige restauratie toe te zijn.

Het museum personeel pakte deze taken aan

met behulp van door de Gemeentelijke Sociale Werkverbonden beschikbaar gestelde krachten. Langzamerhand ontstond op het oude werfterrein en rondom de ontmantelde hellingen een soort onderhouds-werkplaats, de museumdirectie schafte zich enig gereedschap aan en aldus werd de grondslag gelegd voor een bescheiden en nog uiterst primitief restauratie-bedrijfje voor historische schepen en werktuigen.

Dit werfje trok al direct de aandacht van velen, die belangstelling hebben voor de scheepshistorie en het oude ambacht. Ook allerlei vrijwilligers dienden zich aan om op het werfterrein aan boten en machines mee te sleutelen. Eigenaars van tot de historie te rekenen vaartuigen ontdekten het herrijzende bedrijfje en meerden hun bezit er af voor herstelwerkzaamheden.

Waar de mogelijkheden voor restauratie en reparatie van oude schepen in ons land steeds kleiner worden, biedt dit nieuwe initiatief grotere mogelijkheden voor de oplossing van het groeiende probleem van het gebrek aan werfcapaciteit voor dit type schepen.

De museumleiding realiseerde zich dat hier — ongezocht — misschien de laatste kans ontstond op een herleving van traditioneel vakmanschap op een ogenblik waarop nog ambachtslieden in leven zijn, die de vaartuigen en stoomwerktuigen nog in bedrijf hebben meegemaakt en van de werking en vaareigenschappen goed op de hoogte zijn. Zij beseften bovendien dat háár behoefte aan een scheepsreparatiebedrijf voor het onderhoud van het groeiende aantal vaartuigen in de museum-collectie mede een grondslag zou kunnen vormen voor de opzet van zo'n bedrijfje. Anders gezegd: het museum heeft min of meer regelmatig werk voor een werf die gespecialiseerd is in de restauratie van historische schepen en scheepswerktuigen.

Anderzijds was het duidelijk, dat het museum deze interessante dochter niet zelfstandig groot zou kunnen brengen. Dus riep de museumlei-

ding een commissie in het leven. Deze commissie begon voorjaar 1972 haar taak als „Initiatiefcomité Restauratie Werf „Het Kromhout““. Die naam — duidend op een in de houten scheepsbouw bekend materiaal — was ooit verbonden geweest aan het voormalige werfje, waarop het Scheepvaartmuseum zijn depot gevestigd had. Het initiatiefcomité nam — héél verstandig! — in de naam dus een stuk scheepsbouwgeschiedenis mee. Nu de kans bestaat, dat dit brokje historie weer levende geschiedenis wordt, is het interessant het verleden van „t Kromhout“ even op te halen.

De directeur van het Nederlands Historisch Scheepvaart Museum, de heer H. Hazelhoff Roelfzema, verzamelde daar de volgende gegevens over:

In het begin van de vorige eeuw namen de schuitenwerfjes langs de Nieuwe Vaart snel in betekenis toe door reparatie-opdrachten van zeeschepen die in het door Koning Willem I gestichte Nieuwe Entrepôtdok laadden en losten. Ook door de premies van de Handelsmaatschappij werd het klimaat voor de scheepsbouw gunstiger en langs de Kadijk kwamen betere en langere hellingen. Eén daarvan was de „Vredenhof“, die werd aangekocht door de pas opgerichte Amsterdamsche Stoomboot Maatschappij voor reparaties aan haar in het buitenland gebouwde schepen en voortstuwingswerktuigen. Er werd tot dat doel een smederij gevestigd.

Spoedig werd dit bedrijf overgenomen door Paul van Vlissingen die — ook op Oostenburg — een smederij begon, de bekende „Koninklijke Fabriek“, later Werkspoor. In het Werkspoor Museum bevindt zich nog steeds een maquette van de „Vredenhof“, waar de Amsterdamse werktuigbouw begon. Dit onderdeel van de firma werd omstreeks 1870 beheerd door het hoofd van de afdeling Scheepsbouw, J. C. Ceuvel, die ook als particulier scheepsbouwmeester reeds een tweetal hellingen aan de

Hoogtekadijk bezat en zich in toenemende mate begon toe te leggen op de bouw van ijzeren schepen.

Inmiddels was in 1867 de naast deze terreinen gelegen werf „t Kromhout“ aangekocht door Daniël Goedkoop, die eveneens ijzeren schepen ging bouwen. In 1874 liet Goedkoop een stoominstallatie plaatsen ter aandrijving van hellinglieren, smeedhamers, pons-, knip- en boormachines, en zelfs een stoomdynamo voor elektrische verlichting. In 1887 werd over de helling de tegenwoordige westelijke kap geplaatst. In 1899 kocht Goedkoop er een strook van Ceuvel bij, waarna de tweede (oostelijke) kap verscheen. Nu werd ook de werktuigbouw ter hand genomen, aanvankelijk stoommachines, later de zo bekend geworden Kromhoutpetroleummotor.

In 1910 ging de fabriek naar de overkant van het IJ en in 1911 werd de werf aan de firma Ceuvel verkocht. Men verrichtte er daarna vnl. reparatiewerk aan binnenschepen tot het steeds minder renderende bedrijf in 1967 werd verkocht aan de Volharding die de naam overnam en de oude werf liet ontmantelen.

Tot aan het moment, waarop de inmiddels door het initiatiefcomité in het leven geroepen Stichting „Werf Het Kromhout“ — dit voorjaar opgericht — de huur- en andere verplichtingen van het museum overnam, huurde het museum „Het Kromhout“. De stichting wil thans voor de definitieve heroprichting van de werf „Het Kromhout“ zorgen.

NIET MEER TE STUITEN

Daarbij heeft men de wind in de zeilen. Niet zodra raakte namelijk bekend, dat oude schepen voor herstel langsij een echte ouderwetse werf konden komen en historische werktuigen in een passende entourage konden worden opgesteld en bewaard, of de grote interesse van bootbezitters en eigenaars van zulke machi-

nes brak los. Velen vroegen gegevens over de mogelijkheid tot het hellingen, herstellen en restaureren van vaartuigen, velen ook lieten weten, dat zij historisch waardevolle werktuigen beschikbaar willen stellen voor deze museumwerf-in-wording.

Ook de belangstelling op de werf groeide zinderogen. Een zeer gevarieerd gezelschap van belangstellenden liet zich zien: AOW-ers met veel vrije tijd en voldoende energie om hun oude ambacht te leren aan jonge vaklieden en hobbyisten, liefhebbers van de stoommachinerie zoals eigenaars van oude stoomslepers, diepgaand geïnteresseerden in onze maritieme historie en zomaar-kijkers, die er plezier in hebben dat een zo rustiek plekje Amsterdam weer tot leven komt.

Maar vooral werd duidelijk, dat voor een op het gebied van de restauratie van historische vaartuigen en werktuigen gespecialiseerde werf met een museaal karakter wel zoveel levensvatbaarheid bestaat, dat een economische opzet mogelijk is althans indien men uitsluitend beperkte doelstellingen zoekt te realiseren.

Welnu, dat is precies wat het bestuur van de nieuwe stichting voor ogen staat: instandhouding van de werf „Het Kromhout”.

a. ten behoeve van het herstel en behoud van historisch waardevolle schepen en scheepswerktuigen, en

b. met mede een museale, educatieve en recreatieve functie.

Zo luidt ook de doelstelling van de stichting.

REALISERING

De stichting staat thans voor de realisering van deze doelstelling en voor de financiering van de eerste investeringen om de werf en de annexe expositie met accommodatie voor bezoekers definitief in de running te brengen.

Het stichtingsbestuur onder leiding van ir. N. Snijders is bezig die financieringsmogelijkheden

Bejaarde vaklieden roepen het oude ambacht weer tot leven.

Historische schepen wachtend op de restauratie-beurt.

(foto's: Articapress)

Eén van de eerlijke stoomslepers voor de wal van „Het Kromhout“: de „Christiaan Brunings“, reeds bekend door zijn unieke stoommachine, behorend tot de groeiende schepencollectie van het Nederlands Historisch Scheepvaart-museum.

Toen onze fotograaf, Gerard Pennards, van „Articapress“ zijn foto's bij de herlevende scheepswerf maakte herkende hij de oude stomer „Christiaan Brunings“, maar . . . waarvan. Hij vermoedde, dat hij de sleper lang geleden al eens eerder had gefotografeerd. Wanneer? Waar? Hij begon een speurtocht door zijn rijk voorziene archief en vond wat hij zocht: de „Brunings“, ijsbrekend en in volle (stoom)glorie op de grote rivieren. Op deze historische foto zien we het schip links op de achtergrond. Dank zij het museum zal dit oude beeld van de stoomvaart voor altijd bewaard én . . . weer opgeroepen kunnen worden.

te vinden. Het werfbedrijf, dat wordt bestuurd door de heer G. Breurman, gedelegeerd bestuurslid, stelt zich in op de aanpak van opdrachten. Hoe ziet men wat die opdrachten betreft zijn taak en mogelijkheden?

De nog bestaande vloot van historische zeilschepen, die zo'n duizend vaartuigen omvat, loopt voor zijn toekomst risico's omdat het uit de aard der zaak kostbare onderhoud steeds meer achterwege dreigt te blijven, dit temeer naarmate het aantal werven en werkplaatsen, waar nog kennis van het oude ambacht aanwezig is, snel slinkt. „Het Kromhout“ betekent, dwars tegen deze problematische trend in, uitbreiding van de werfcapaciteit en een poging om de kosten van restauratie te verlagen. De gevaren die stoomschepen bedreigen zijn nog veel ernstiger. Wat nog aan stoomgedreven vaartuigen en scheepswerktuigen aanwezig is, dat vergt vakkennis en ambachtelijke vaardigheden, die snel verdwijnen. Alleen een „levend“ bedrijf, waar de kennis aan jongeren kan worden doorgegeven en de vaardigheid geoefend kan worden, kan voorkomen dat we straks nog wel kostbare stomers bezitten, maar aan hun onderhoud niets meer kunnen doen.

De motor als scheepsvorststuur is langzamerhand al zo oud, dat zijn prototypen alle museale waarde hebben. Het wordt steeds interessanter alle motortypen, die tot het verleden behoren, te verzamelen en te bewaren, maar dan liefst zo dat zij nog kunnen draaien. Op de museumwerf „Het Kromhout“ kunnen die motoren worden hersteld en tentoongesteld.

Inmiddels heeft men, met als leidraad een van de oudste werf „De Vredenhof“ bewaard gebleven maquette, en met geweldige steun van particuliere zijde een stoomhelling gereconstrueerd en aangelegd. Daar zullen historisch waardevolle jachten op kunnen hellingen. Een stoomlier bedient de helling, zoals dat in vroeger tijden ook gebeurde. Naast de helling vindt men de bekende gereedschapsmachines zoals een buigbank, schaarmachine, ponsmachine, klinkmachine e.d., veelal door ouderwets drijfwerk in beweging gezet.

Zo kan „Het Kromhout“ inspectie- en reparatiewerkzaamheden aan romp, teer- en schilderwerk verrichten, hellingen ten behoeve van keuringen en onderhoud. Daarbij zullen eigenaars ook zelf aan hun schepen kunnen (mee-)werken, zij het — uiteraard — tegen vergoeding voor het gebruik van energie, gereedschappen en materialen.

In het kader van het re-activeren van oude ambachten zal o.a. de vervaardiging van rondhouten ter hand worden genomen. Er is veel vraag naar handvervaardigde masten voor rond- en platbodemschepen. Voorts zal in samenwerking met de smederij een blokkenmakerij worden ingericht; straks zullen dus weer houten blokken van origineel model kunnen worden geleverd.

Cursussen staan op stapel om groepen liefhebbers de meest elementaire beginselen van houtbewerking bij te brengen. Straks zal een goede leerling in staat zijn onder deskundige leiding b.v. de zwaarden voor zijn zeilschip zelf te vervaardigen.

Het enthousiasme waarmee velen nú reeds met antieke werktuigen en gereedschappen komen aandragen, heeft het bestuur doen besluiten op de werf óók een volwaardige smederij voor de aanmaak van allerlei uitrustingsstukken te stichten.

En dit alles zullen bezoekers in werking zien, zoals ook een bankwerkerij en een draaijerij met oude werktuigmachines naast moderne apparatuur.

Zo zal het stoomtijdperk herleven. En dat in de entourage van een werkend bedrijf. Hopelijk zal spoedig een rijke collectie van oude apparaten,

werktuigen, modellen en wat nog meer aan dat tijdperk herinnert, aan „Het Kromhout“ worden afgestaan, zodat het museum-gedeelte over enige tijd welgevuld raakt. Dat zal de noodzaak scheppen van een catalogus, een documentatiecentrum en een uiterst hechte familie-band met het nationale Scheepvaartmuseum in „'s Lands Zeemagazijn“, waar de bakermat ligt van dit briljante initiatief. Dat het bestuur van „Het Kromhout“ om zo te zeggen razend-benieuwd is naar de reacties van varend en schepen minnend Nederland, is vanzelfsprekend. Flink wat overtuigende adhesie voor dit gedurfde plan is, denken wij, wel op zijn plaats.

Jan Mastenbroek.